

Дарко НИКОЛОВСКИ

ИКОНИТЕ ОД ЦРКВАТА СВ. ТРОИЦА ОД СЕЛОТО МОЖДИВЊАК, КРИВА ПАЛАНКА

Клучни зборови: икони,
црква Св. Троица, с. Мождивњак, Крива Паланка,
пророкот Илија во пустина, XIV век, XVI век

Апстракт: текстот обработува три престолни икони од црквата Св. Троица во селото Мождивњак, Кривопаланечко од првата половина на XVI век - Исус Христос (ск 365); Богородица со Христос (ск 364) и Св. Никола (ск 363). Конзерваторските работи кои се вршат на нив донесоа нови податоци за преслики меѓу кои се откри сцената, пророкот Илија во пустина каде го хранат гаврани, што претставува засега најстар сочувван пример во иконописна техника во Македонија а датира од втората половина на XIV век.

Во Кривопаланечкиот регион¹ се наоѓаат 34 населени места, а на главниот магистрален пат за Крива Паланка е стационирано селото Мождивњак, кое својата првобитна планински локација, под северната падина на Осоговските планини лоцирана крај Мождивњачка Река, постепено ја ориентирано кон новото урбано живеење покрај главната сообраќајница.²

При еден неодамнешен увид во спомениците на културата во регионот на Крива Паланка, од страна на стручниот тим на Националниот конзерваторски центар од Скопје е одлучено да се земат три престолни икони за конзерваторско-реставраторски работи, сопственост на црквата Св. Троица од селото Мождивњак.³

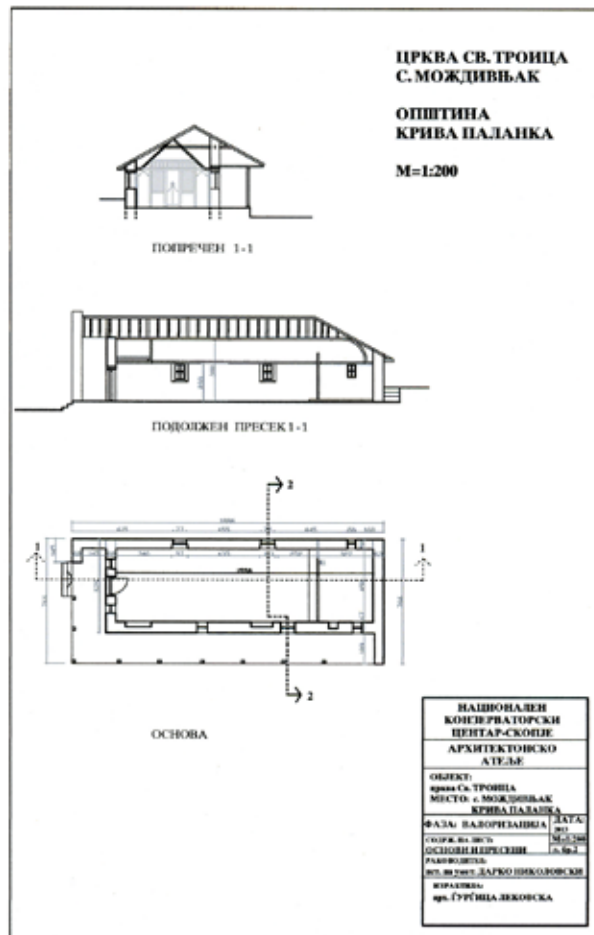
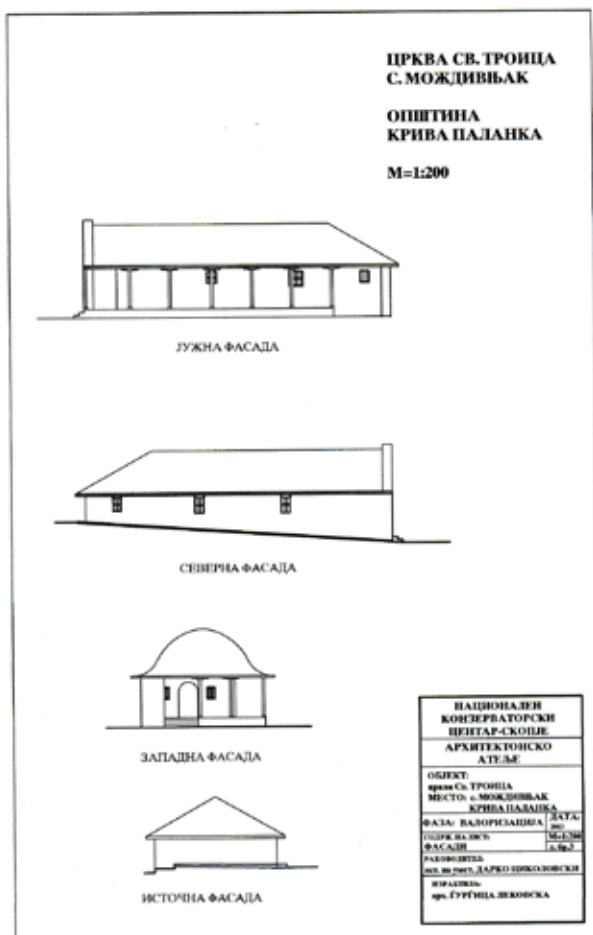
¹ Васил Кънчов, *Македонија, Етнографија и статистика*, Академично издателство М. Дринов, София 1900, 224-225; Јован Трифуновски, *Кривопаланечка област*, Загреб 1980, 209; Г. Малковски, Ј. Михајловски, Ц. Крстевски, *Крива Паланка и кривопаланечко низ историјата*, Собрание на К. П., Крива паланка 1996;

² М. Панов, *Енциклопедијата на селата во Република Македонија*, Скопје 1998, 199; П. Намичев, Е. Намичева, *Селската куќа во кривопаланечко и нејзината перспектива*, Славички зборник бр. 2, Крива Паланка 2013, 206.

сл. 1. Црква Св. Троица, с. Мождивњак,
Крива Паланка

³ Проектот за конзерваторско-реставраторски работи го изготви и реализира стручен тим под раководство на м-р Дарко Николовски, историчар на уметноста, советник конзерватор (*Раководител на истражувачки работи*), м-р Невенка Величковска, акад. сликар, виш конзерватор (*Раководител на проектот за непосредна заштита*). Членови на тимот: Игор Кавкалевски, акад. сликар, конзерватор; Ивона Тричковска, акад. сликар, конзерватор; Светлана Мамучева-Миљко-

Трите престолните икони од црквата Св. Троица во с. Мождивњак, Кривопапанечко, биле забележани уште во дамнешната 1975 година од страна на историчарот на уметноста Коста Балабанов.⁴ Балабанов тогаш за првпат ги објави во научната јавност трите престолни икони за кои сметаше дека се од XVII век. Според податоците што ни ги дава К. Балабанов, црквата Св. Троица е градена во 1936 г. а трите икони биле донесени по изградбата на црквата, според сведочењето на селаните, од некоја запуштена црква во Штипско.

Малата црква Св. Троица е еднобродна правоаголна градба со покрив на две води. (сл. 1) Има отворен трем на западната и на јужната страна. Влезот е од западната страна, на кој има отворено две прозорски окна, додека на јужниот и на северниот ѕид има по три правоаголни прозорци. Таваницата централно е изведена со рамна дрвена површина, додека кон бочните ѕидови оди во косина, со што симулира полуобличест свод.

виќ, биохемичар, виш конзерватор; Андреј Анастаов Даскаловски, графичар-конзерватор; Тајјана Трајковиќ, историчар на уметноста, надворешен член.

⁴ К. Балабанов, *Студии од културно-историското наследство на градот Штип (III)*, Зборник на Штипскиот народен музеј 4-5, Штип 1975, 107-114.

На запад е направена имитација на галерија без скали за приод кон неа, а на исток едноставната иконостасна преграда на два ката го двои олтарниот простор, каде што полукружната таваницата доловува своевиден апсидален простор вме-

сл. 2. Иконостас на црквата Св. Троица, с. Мождивњак, Крива Паланка

сл. 3. Св. Никола, црквата Св. Троица, с. Мождивџак

тнат во правоаголна форма. Внатрешноста не е живописана. Црквата е градена од кршен камен, премачкана со цементен малтер, и нема посебни архитектонско-уметнички вредности. Непосредно до самата црква, од нејзината јужната страна, бесправно е изграден параклис од страна на жител од селото на место за кое надлежниот свештеник тврди дека имало темели од постара црква. Во црковниот двор, на јужната страна е сочуван објект кој денес служи како трпезарија, додека во минатото се користел и као селско училиште.

Црквата Св. Троица е изградена во 1936 г. со едноставни архитектонски облици и градителски зафати, без видно сликарство во внатрешноста. Единствената споменична вредност што ја краси оваа црква се трите престолни икони, дело на непознат зограф, кои всушност изворно не потекнуваат од овој храм - *Исус Христос* (ск 365); *Богородица со Христос* (ск 364) и *Св. Никола* (ск 363). Иконите денес се поставени на импровизиран иконостас скроен од едноставни дрвени греди и летви без сликана или пак резбана декорација. (сл. 2)

На иконата⁵ со регистарски број (ск 363) е претставен ликот на **Св. Никола** (дим.: 94 x 76.5 x 3.5 cm) (сл. 3). Ликот на св. Никола е насликан во допојасје, облечен во фелон во кафена боја и зелен омофор, украсен со четири крста. Крстовите се црни и во нивниот центар има жолто-златна декорација од четири трилисни листови, а над нив по две паралелни линии. Светителот со десната рака благословува, додека во левата, завиена рака во одеждата, го држи богослужбеното евангелие. Корицата на евангелието е украсена со рамка од бисери и во средишниот дел се изведени мали бисерни цветови. Ореолот е изведен во светли нијански на окер, додека фонот на иконата е црвен. Во висина над неговите рамена од десната страна е насликан Исус Христос со евангелие, кое му го подава на светителот, и Богородица од левата страна која принесува омофор. Исус е облечен во кафен хитон и зелен химатион, а Богородица кафен мафорион. Сочуван е натписот: **СТΥ ΝΝΚΟΛΑΙΕ ΣΚΟΡΠΙΟΝΩΝ**, над главата на Христос: **ΙϞ ΧϚ**, и Богородица: **ΜΡ ΘΥ**.

На втората икона е претставата **Богородица со Христос** (ск 364), (димензии: 101 x 77 x 3.5 cm). (сл. 4) На иконата е претставена допојасно Богородица со малечкиот Христос, кого го држи во левата рака, додека со десната покажува кон него, а според иконографскиот тип, припаѓа на типот Одитрија. Облечена е во пурпурен мафорион порабен со светлоцрвени ленти, а на десната страна од мафорионот е изведена декорација со долги реси. Малечкиот Христос е претставен во цел раст т.е. седнат во мајчината преградка, облечен во бела кошула украсена со орнаменти во форма на крстови и цветови, и црвено/портокалов химатион. Претставен е Христос како благословува со десната рака, додека во левата држи заворен свиток. Сочуван е натписот: **ΜΡ ΜΙΛΤΥΑΙ**

Третата икона е претставата на **Исус Христос** (ск 365), (димензии: 101.5 x 76 x 3 cm). (сл. 5) На иконата допојасно е претставен Христос

⁵ Описот на иконите го направи за потребите на Проектот за конзерваторско-реставраторските работи - Татјана Трајковиќ, историчар на уметноста, надворешен член.

Седржител. Облечен е во темноцрвен, односно пурпурен хитон и сино-зелен химатион. Насликан е како со десната рака благословува, додека во левата рака држи затворена книга украсена по рабовите со бели бисери и централно изведен крст со црвени точки. Заднината на иконата е изведена во црвена боја. Сочуван е натписот: **ІС ХС ВЪСЕДРЪЖИТЕЉ**

сл. 4. Богородица со Христос, црквата Св. Троица, с. Мождивњак

Во текот на конзерваторските истражувања спроведени врз иконата на **Св. Никола** (рег. бр. 363), се открија значајни податоци кои отворија нови дилеми околу извориштето на трите икони од селото Мождивњак. Имено, на задната страна на дрвениот носач на иконата, кој целосно беше премачкан со бел сликарски грунд и тониран со кремasto-кафена боја врз која се нанесени декоративни црвени точки слободно нанесени со широка четка, се откри двослоен боен слој. (сл. 6) Со подетални истражувања, неопходи за процесот на фиксирање на носачот, се установи дека иконата поседува уште еден боен слој под декоративниот сликан грунд, поставен за заштита на носачот.

Новотокриениот, постар боен слој, претрпел видни оштетувања што веројатно и било причина анонимниот зограф да се реши да ја покрие сликарската со декоративен грунд а опачината (реверсот) да ја искористи за свои потреби - сликање на сцената на Св. Никола. Сепак, и покрај сериозните оштетувањата на иконата, лесно може да се препознае сцената во која е насликан Пророкот Илија во пустината кај потокот Хорат.

Сцената ја илустрира епизодата *Пророкот Илија* **ПРР І(Л)И** во пустината крај потокот Хорат, седнат пред влезот на пештерата и гавранот кој приоѓа со лепче во клунот. (сл. 7) Оваа тема е сликана според изворот во Трета книга Царства 17, 3-6. Самата сцена е едноставна и се држи до библиските извори, а кон овој иконографски образец се држеле главно сите зографи од средновековниот и поствизантискиот период. Пророкот Илија е насликан во планински пејзаж, осамен, седнат пред влезот на пештерата. Пророкот ја зазема средишната и целосната димензија на

иконата, со што се добила една монументалност во изразот. Илија е насликан во жолт хитон, наметнат со нему својствената зеленкаста наметка поставена со овчко крзно (милот) во светлосина боја. Пророкот е насликан замислен, налактен со десната рака на свитканото колено и воедно ја потпира главата со дланката поставена на подбрадокот. Другата рака слободно лежи на левото колено. Пророкот Илија е претставен со подигната глава и поглед упатен во обратна насока од ставот на фигурата, кон гавранот кој слетува со оброк во устата. Длабочината на пештерата е насликана во темноцрвена боја, додека планините над неа се оформени со стрмни, голи врвови. Фонот на заднината е исполнет со јака цинобер боја, која треба да асоцира на пустинскиот пејзаж, и е вrameна со лента од темносина боја. Посебно внимание зографот посветил на изработката на индивидуалноста на портретот на пророкот. Долгата брада и седата коса што паѓа долж рамената ја илустрира пустиножителската природа на пророкот

сл. 5. Исус Христос, црквата Св. Троица, с. Мождивњак

Илија. Зографот во оваа едноставна и иконографски зададена композиција своето внимание го посветил на илустрирањето на самата фигура и портретот на Пророкот. Хармонично поставената фигура во просторот на пештерата и мајсторското моделирање на портретот е изведено со вешто тонираниот инкарнат, потсликан со зелена, потоа во основа со умбра, а темните нијанси се извелечени со темнокафена боја. Завршните потези ги изведува со помош на крупни бели оживки, со акцент на веѓите, долгата коса и брада како и на крзнената наметка. Сите овие елементи, како и вештото оформување на окерната облека со меко прекршени линии, упатува на стилот од втората половина на XIV до средината на XV век. Стилот на овој зограф во многу се разликува од иконописното минуциозно сликање својствено за критските мајстори и повеќе приличува на дело изработено од рацете на локален уметник, кој своите примери ги наоѓал во монументалното сликарство изработени во фреско техника.

Иконата со централна претстава на *пророкот Илија во пустината крај потокот Хорат*, од селото Мождивњак, решена со овој иконографски модел и композициски начин е осамен пример на територијата на Р. Македонија не само во средновековниот, туку и подоцна во поствизантискиот период, кога сè до XIX век преовладувала претставата Вознесение на Св. Илија.

Сочувани се мал број средновековни и поствизантиски иконописни примери во Р. Македонија со поединечни претстави на пророкот Илија, пророкот Илија во пустината насликана во склоп на житијниот циклус на светителот или пак во друг контекст. Во таа насока ќе ги споменеме сите претстави нам познати каде што се јавува пророкот Илија. Во прв ред, се издвојува монументалната икона од последната четвртина на XIV век, со допојасна претставата на пророкот Илија од манастирот Св. Илија Горни, с. Бањани, Скопско, која во оваа пригода заслужува да се спомне поради својата рана хронологија и висок квалитет на изработка.⁶ Во музејот за средновековна уметност во Скопје е сочувана уште една допојасна икона на пророкот Илија од втората половина на XVI век со непознато потекло.⁷ Редок пример

на житијна икона посветена на пророкот Илија, во која е вклучена претставата на *пророкот Илија во пустината*, потекнува од Лесновскиот Манастир од 1626 год., и на неа е прикажан животот на старозаветниот пророк во 12 одделни сцени.⁸ (сл. 8) Иконата содржи еден иконографски детаљ - медалјон со Божјото јагне, кое се поврзува со слично решение од манастирската црква во Драгалевци, каде што пророкот Илија е насликан како во рака-

⁶ З. Расолкоска-Николовска, *Иконата пророк Илија од Археолошкиот музеј на Македонија*, Зборник на трудови, I, Конгрес на Сојузот на Друштвата на историчарите на уметноста од СФРЈ, Охрид 1976, 69-72; В. Поповска-Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*, Скопје 2004, 212.

⁷ В. Поповска-Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*, 243.

⁸ С. Радојчиќ, *Старине Црквеног музеја у Скопљу*, Скопље 1941, 77; В. Поповска-Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*, 259, 65.

сл. 6. Св. Никола (рег. бр. 363) (реверс), црквата Св. Троица, с. Мождивњак, пред конзервација

сл. 7. Св. Никола (рег. бр. 363) (реверс), црквата Св. Троица, с. Мождивњак, во тек на конзервација

та држи медалјон со претстава на Божјото јагне.⁹ Од втората половина на XVII век датира иконата Деисис со пророкот Илија од црквата Св. Богородица во Битола.¹⁰ Покрај Деисисот со Христос, Богородица и св. Јован Претеча, во долната зона на иконата е насликан *пророкот Илија во пештера*. (сл. 9) Од XVII век датира иконата на св. Илија насликан заедно со св. Пантелејмон во манастирот Журче, Демир Хисар (рег.бр. 534). Од истиот период датира и допојасната престава на пророкот Илија од црквата Св. Петка во селото Горна Белица, Струшко (рег. бр. 8321). Во регионот на Градско, во црквата Св. Атанасие, с. Долно Чичево, од XIX век е сочувана икона на Вознесението на пророкот Илија со неговиот ученик Елисеј, но тука е вклучена и сцената на *пророкот Илија во пустината како го храни гавранот* во една друга иконографска форма, каде што тој е претставен као седи пред работна маса за пишување, а во левата рака држи затворен свиток. (сл. 10) На една друга икона од XIX век, со руско потекло, од црквата Св. Никола во Куманово, претставен е *пророкот Илија*

⁹ Г. Геров, *Пророк Илия, с агнеца от стенописите на Драгалевският манастир*, Ренесансът и България, София 1995, 315-324; Georgi Gerov, *Newly Revealed Murals from 1476 at the Dragalevci Monastery*, Зборник Матице српске за ликовне уметности. Вг. 32-33 (Нови Сад 2003), str. 71-82.

¹⁰ В. Поповска-Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*, 285.

во пустината како го храни гавран. Долу лево е претставен ангелот Господов кој му се јавува во сон на пророкот, а најгоре на иконата е претставено огненото вознесение на Св. Илија и проштевањето со Елисеј. Од овој иконографски модел се среќаваат повеќе икони од XIX век како што е и примерот на иконата Вознесението на Илија од црквата Св. Спас, во село Драчево во Скопје.

Вознесението на пророкот Илија е композиција која почесто се среќава за разлика од претставата на *пророкот Илија во пустината*, но и таа во поствизантискиот период е сочувана во мал број. Такви примери се: од црквата Св. Никола во с. Ижиште од 1674 год. (рег. бр. 858), потоа од црквата Св. Никола Болнички, Охрид од XVII век (рег. бр. 1090), црквата Св. Димитрие, с. Ореовец, Прилеп (рег. бр. 18691)¹¹, црквата Св. Атанасие, Богомила, Чашка од XVII век (рег.бр. 18282); црквата Св. Атанасиј, с. Гари, Дебар, втора половина на XVII век,¹² црквата Св. Илија, с. Велушино, Битола од XVII/ XVIII век (рег. бр. 5403), црквата Св. Врачи, Охрид од XVIII век (рег. бр. 1097), црквата Воведение Богородичино, с. Росоки, Дебар (рег. бр. 9649), црква Св. Спас, Скопје, 1802¹³ итн.

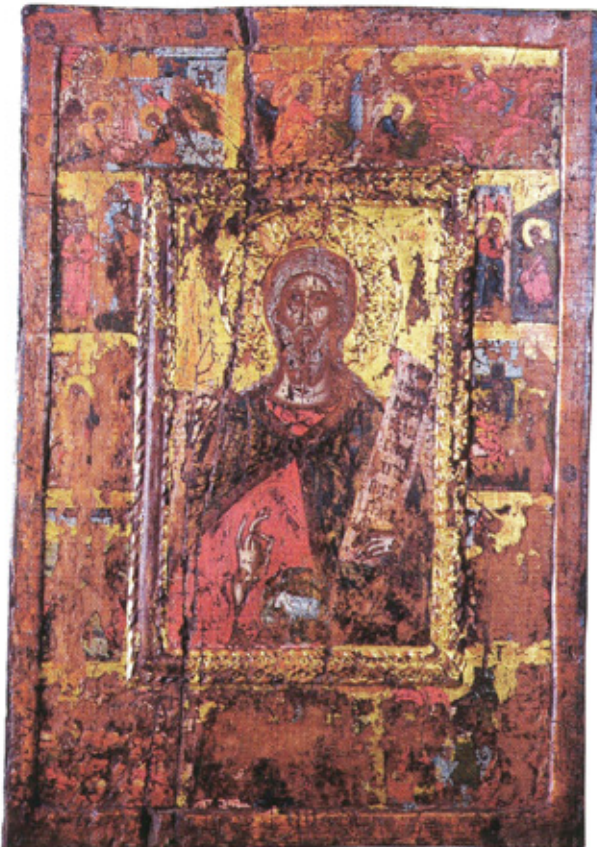
¹¹ Д. Николовски, *Непозната збирка на икони од црквата Св. Димитрија во село Ореовец во прилепскиот крај*, ТЗ, 1, Скопје 1996, 122, 17.

¹² В. Поповска-Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*, 285, сл. 105.

¹³ *Истото*, 312, сл. 159.

сл. 8. Пророк Илија, икона на Св. Никола (рег. бр. 363) (реверс),
црква Св. Троица, с. Мождивњак, во тек на конзервација

сл. 8. Пророкот Илија во пустината, Лесновскиот Манастир, 1626 год.

сл. 9. Деисис со пророкот Илија, црквата Св. Богородица во Битола, втората половина на XVII век

Сл. 10. Вознесението на пророкот Илија, Св. Атанасие, с. Долно Чичево од XIX век

Со овие примери се исцрпуваат нам познатите поединечни претстави и претстави на *пророкот Илија во пустината* во иконописна техника на територијата на Р. Македонија сè до XIX век, кога популарноста на пророкот Илија видно се зголемува и резултира со поголем број дедикации на храмови во негова чест а соодветно на тоа и претстави од неговиот живот.

Сепак, постои уште една икона со постар датум, која посредно е поврзана со Македонија или поточно со градот Битола. Имено, се работи за чудотворната Хиландарска литиска икона, на која од едната страна е насликана Богородица Аврамитиса со Христос, а на другата страна пророкот Илија, кого го храни гавранот во пустината.¹⁴ (сл. 11) Легендата за оваа чудотворна икона настанала според раскажувањето на хиландарските монаси, кои барајќи милостина за манастирот завршиле на рускиот двор во 1558/9 год.¹⁵ За време на престојот на високата монашка делегација во

¹⁴ Б. Миљковић, *Хиландарска икона српског цара Стефана*, Зборник радова Византолошког института XLIII, 2006, 319-349; Истиот, Б. Миљковић, *Повест о чудотворним иконама манастира Хиландара*, Зограф 2006-2007, бр. 31, Београд 2007, 219-228; Марка Томић-Ђурић, *Представе последњих строфа богородичиног акатиста у српском зидном сликарству XIV века и култ Богородице Одигитрије*, Ниш и Византија IX, Ниш, 2011, 359-375.

Сл. 11. Чудотворната Хиландарска, литиска икона, на која од едната страна е насликана Богородица Аврамиотиса со Христос, а на другата страна пророкот Илија, кого го храни гавранот во пустината

Москва, еден непознат руски писател, понесен од чудотворните моќи на иконата, ја забележал оваа несекојдневна сторија.¹⁶ Во овие списи се говори за улогата на хиландарската чудотворна икона во освојувањето на градот Сер од страна на српскиот цар Стефан, кој во својот поход ја зел иконата од градот Битола.¹⁷ Иконата се датира во средината на XIV век¹⁸ а врз основ на нејзиниот топонимски епитет на специфичниот иконографски тип Пелагонитиса и сведочењето на легендата, воедно наведува на поврзаност со некоја од средновековните цркви во Битола.¹⁹

¹⁵ А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*, Београд 2000, 209–210.

¹⁶ А. А. Турилов, *Рассказы о чудотворных иконах монастыря Хиландар в русской записи XVI века у: Чудотворная икона в Византии и Древней Руси*, ed. A. Lidov, Moscow, 1996, 510–525.

¹⁷ Б. Миљковић, *Хиландарска икона српског цара Стефана*, 320.

¹⁸ Истиот, *Хиландарска икона српског цара Стефана*, 325, заб. 31; Д. Богдановић, В.Ј. Ђурић, Д. Медковић, *Хиландар*, Београд, 1978, 110, ја датираат во третата четвртина на XIV век.

Како останати примери од блиското опкружување на Балканот, треба да се истакнат двете монументални икони со допојасната претстава на пророкот Илија (сл. 12) и пророкот Илија во пустина (сл. 13) датирани од околу 1180–1200 година експонирани во музејот во Костур²⁰ потоа пророкот Илија во пустината од музејот во Ве-

¹⁹ N. Вџџаев, *Образъ Божьей Матери Пелагонитиссы*, Bsl 2 (1930) 386–392; П. Миљковиќ - Пепек, *Умилителните мотиви во византиската уметност на Балканот и проблемот на Богородица Пелагонитиса*, Зборник на Археолошкиот музеј 2 (Скопје 1958), 9–15, 20–27; L. Hadermann-Misguich, *Pelagonitissa et Kardiotissa: ariantes extremes du type Vierge de Tendresse*, Byz. 53/1 (1983) 9–13, 16.

²⁰ Ефтимос Цигаридас, *Сликаство у Костуру у грчкој западној Македонији око 1200. Године. Фреске и иконе*, Студеница и византиска уметност око 1200. године, Меѓународни научни скуп поводом 800 година манастира Студенице и стогодишњице САНУ (септембар 1986), Београд 1988, 314–320, fig. 29, 30, 31. E. N. Tsigaridas, *Byzantine and post-byzantine icons*, Kastoria Byzantine museum, Athens 2002, 7, fig. 1.

Сл. 12. Пророкот Илија, Музеј во Костур, околу 1180-1200 год.

Сл. 13. Пророкот Илија во пустина, Музеј во Костур, околу 1180-1200 год.

Сл. 14. Пророкот Илија во пустина, Музеј во Вериа, XV/XVI век

рија²¹ (сл. 14) од 15/16 век и една житијна икона на пророкот Илија²² од збирката на српската православна црковна општина во Сараево, во која ја содржи и сцената на пророкот Илија во пустина, дело на непознат зограф од 1774 год. Во поширокото опкружување значајни се примерите од оваа тема со критско влијание²³, потоа оние од Света Гора²⁴, Кипар, Романија, Русија,²⁵ Синај²⁶ и една

²¹ А. Σ. Петκος, Φ. Γ. Καραγιαννη, Βυζαντινό Μουσείο Βεροίας, Βεροία 2007, 37.

²² Đoko Mazalić, Legenda o sv. Iliji na jednoj ikoni, 133, sl. 3

²³ Μ. Χατζιδάκις, *Εικόνες της Πάτμου*, Αθήνα 1977, πίν. 25, 93; Μ. Chatzidakis, *Icons of the Cretan school*, Athens 1983, fig. 129; Μ. Acheimastou-Potamianou, *Icons of the Byzantine Museum of Athens*, Athens 1998, 204, fig. 62;

²⁴ *Treasures of Mount Athos*, Thessaloniki 1997, 142, fig. 2.73.

²⁵ *Пророк Илија во пустина со житие и деисис*, втора половина - крај на XIII век, црква Пророк Илија во село Вибут близу до Псков, в. Н. В. Розанова, Н. Г. Бекенева, *Древнерусское искусство X - начало XV века*, Государственный Третьяковская галерея, Том I, Москва 1995, 88; св. Илија од петербургскиот Ермитаж (14 век), в. А. В. Банк, *Византийское искусство в собраниях Советского Союза*, Москва 1966, 323, таб. 255; N. P. Kondakov, *Icons*, New York 2008, 66, fig. 44.

Сл. 15. Пророкот Илија во пустина,
Манастир Матејче, XIV век

Сл. 16. Пророкот Илија во пустина,
с. Долгаец, Прилепско, 1454/5 г.

од најстарите претстави на пророкот Илија во пустина од Книгата на Кралеви од Ватикан²⁷.

Во Македонија има 66 храмови²⁸ посветени на пророкот Илија, но само еден датира од XIII век,

²⁶ Kurt Weitzmann, *Icons Programs of the 12th and 13th Centuries at Sinai*, Δελτίον ΧΑΕ 12 (1984), Περίοδος Δ'. Στην εκατονταετηρίδα της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (1884-1984)• ΑΘΗΝΑ 1986, 13-104, fig. 32.

²⁷ The Prophet Elijah Fed by the Raven, Vat. Gr. 333, fol. 98 v, 11th c. Lassus, Jean. *L'Illustration byzantine du Livre des Rois Vaticanus Graecus 333*. Edited by Jean Hubert André Grabar, Bibliothèque des Cahiers Archéologiques. Paris: Editions Klincksieck, 1973, pl. 30, fig. 103.

²⁸ Митрашинци, Берово 19 век; Велушина, Битола, 18 век; Драгош, Битола, 19 век; Зркле, Македонски Брод, 19 век; Тажево, Македонски Брод, 17 век; Блатец, Винаца, 19 век; Битуше, Маврово и Ростуша, 19 век; Селце, Маврово и Ростуша, 19 век; Каменица, Делчево, 19 век; Зашле, Демир Хисар, 19 век; Лесково, Демир Хисар, 19 век; Мало Илино, Демир Хисар, 19 век; Церово, Демир Хисар, 19 век; Велмевци, Кичево, 19 век; Вранештица, Кичево, 16 век; Мало Црско, Кичево, 19 век; Рбетино, Кичево, 19 век; Челопеци, Кичево, 19 век; Луке, Крива Паланка, 19 век; Алданци, Крушево, 19 век; Бирино, Крушево, 19 век; Селце, Крушево, 19 век; Живење, Куманово, 19 век; Никуљане, Куманово, 19 век; Орашац, Куманово, 19 век; Вешје, Неготино, 19 век; Дрен, Неготино, 19 век; Велгошти, Охрид, 19 век; Елшани, Охрид, 19 век; Лактиње, Охрид, 19 век; Плаќе, Охрид, 19 век; Браилово, Прилеп, 19 век; Вито-

каков што е осамениот пример со црквата од с. Грнчари, Ресенско. Храмови од поствизантискиот период со дедикација на пророкот Илија се ретки и тоа од XV век од с. Долгаец, Прилепско, потоа од XVI век во с. Бањани, Скопско, с. Вранештица, Кичево и од XVII век во селото Тажево, Македонски Брод. Останатите храмови посветени на овој старозаветен пророк датираат од подоцнежниот, преродбенски период (XIX век).

Пророкот Илија пред сè важел за пример на монашкиот, пустински живот. Оттаму и храмовите кои му биле посветени биле градени на осаме-

лиште, Прилеп, 19 век; Долгаец, Прилеп, 15 век; Дрен, Прилеп, 19 век; Никодин, Прилеп, 19 век; Мелница, Прилеп, 19 век; Стровија, Прилеп, 19 век; Бунеш, Пробиштип, 19 век; Добрево, Пробиштип, 19 век; Радовиш, Радовиш, 19 век; Сурдулци, Радовиш, 19 век; Брајчино, Ресен, 19 век; Крани, Ресен, 19 век; Љубојно, Ресен, 19 век; Грнчари, Ресен, 13 век; Езерани, Ресен, 19 век; Коњско, Ресен, 19 век; Јабланица, Струга, 19 век; Габрово, Струмица, 19 век; Добрејци, Струмица, 19 век; Попчево, Струмица, 19 век; Рич, Струмица, 19 век; Сачево, Струмица, 19 век; Непроштено, Тетово, 19 век; Раогинце, Тетово, 19 век; Стенче, Тетово, 19 век; Богомила, Велес, 19 век; Бусилци, Велес, 19 век; Горно Оризари, Велес, 19 век; Долно Врановци, Велес, 19 век; Капиново, Велес, 19 век; Мелница, Велес, 19 век; Слп, Велес, 19 век; Долани, Штип, 19 век; Бањани, Скопје, 16 век; Податоците се превземени од Централниот регистер на Националниот конзерваторски центар во Скопје.

Сл. 17. Пророкот Илија во пустина, Св. Илија во с. Вранештица, Кичевско (почеток на XVI век)

ни и непристапни места. Еден ваков јасен пример се наоѓа над манастирот Лесново, на самиот врв (Крст на Илија, 1118 м) во природна пештера, каде што е лоцирана испосницата на пророкот Св. Илија. С. Габелиќ во својот труд посветен на испосницата на пророкот Илија²⁹ укажува на древниот христијански обичај овие анахоретски места да бидат градени на самите врвови на планини, карпи или ридови. Околу самата топомастика поврзана со св. Илија во Македонија С. Габелиќ набројува неколку светилишта лоцирани надвор од селата, на природни возвишенија. (Манастирската црква св. Илија Бањани на Скопска Црна Гора (П. Поповиќ, *Прилог за историју старе српске архитектуре*, Старинар III сер.књ. I за 1922, Београд 1923, 97); Во селото Белановец (Куманово) манастириште св. Илија, потоа во селото Ораш, на „Големиот Рид“ обновен манастир Св. Илија во XX век (Ј. Хаџи-Васиљевиќ, *Јужна Стара Србија I*, Скопје 1909, 470-472). Во Поречието, над селото Крапа, се наоѓа мала црвичка „Илиниц“ подигната на стари темели (П. С. Јовановиќ, *Порече*, Српски етногр. Зборник LI, Београд 1935, 321) и во средно Повардарије, кај селото Дрен има остатоци на црква Св. Илија (В. С. Радовановиќ, *Тиквеш и Рајец*, Српски етнографски зборник XXIX, Београд 1924, 510)

Иако пророкот Илија важи за еден од поугледните старозаветни светители, во Р. Македонија до XIX век не се зачувани голем број циклуси за животот на овој светител. Имено, надвор од иконописното творештво, во монументалниот средновековен живопис во Македонија, освен поединечните претстави на пророкот Илија или неговата претстава во склоп на Преображение-

²⁹ С. Габелиќ, *Лесновска испосница св. Илије*, ЗЛУ 18, Нови Сад 1982, 171-189.

Сл. 18. Пророкот Илија во пустина, Св. Илија Горни, с. Бањани, Скопско (втората деценија на XVI век)

то, сочувани се поединечни примери од неговиот живот. Најстариот пример од Вознесението на Св. Илија е од крајот на XI век од егзонартексот на црквата Св. Софија во Охрид и приближно од истото време во црквата Св. Леонтие во Водоча, крај Струмица.³⁰ Сцени посветени на пророкот Илија од средновековниот период среќаваме во манастирот Матејче, каде што во лунетата на северниот ѕид биле сместени две сцени од циклусот посветен на свети Илија - *свети Илија во пустина покрај потокот Хорат* и Вознесението на свети Илија.³¹ (сл. 15) Претставата на Вознесението на свети Илија, како сцена од илустрираниот Календар во припратата, е насликана во црквата Свети Ѓорѓи во Старо Нагоричино (1316-1318),³² а во југоисточниот дел на припратата во манастирот Лесново (1349) е претставена издвоена композиција на Вознесението на пророкот Илија.³³ Храмови од поствизантискиот период каде што се со-

³⁰ А. Сковран, *Фреске XIII века у манастиру Морачи*, Зборник Византолошког института књ.5, Београд 1958, 169; П. Миљковиќ-Пепек, *Материјали за историјата на средновековното сликарство во Македонија III, фреските во наосот и нартексот на црквата Св. Софија во Охрид*, Културно наследство III, Скопје 1971, 19, сл. 15.

³¹ Е. Димитрова, *Манастир Матејче*, Скопје 2002, 204-205, 230, 231, црт. VI и VIII, сл. 75.

³² Б. Тодиќ, *Старо Нагоричино*, Београд 1993, 80.

³³ С. Габелиќ, *Манастир Лесново, Историја и сликарство*, Београд 1998, 189, LVI.

Сл. 19. Пророкот Илија во пустина, манастирот Морача, XIII век

чувани поединечни сцени посветени на животот на пророкот Илија се од 1454/5 г. во с. Долгаец, Прилепско, каде што на западниот ѕид е насликана издвоена композиција на *пророкот Илија во пустина кого го хранат гаврани*,³⁴ (сл. 16) истата сцена на *пророкот Илија во пустина* е претставена пред самиот иконостас на јужниот ѕид во црквата посветена на Св. Илија во селото Вранештица, Кичевско (почеток на XVI век),³⁵ (сл. 17) потоа сцената Вознесение на свети Илија се јавува на фасадниот живопис во црквата Св. Спас во селото Кучевиште.³⁶ Од втората деценија на XVI век, во малата испосничка црква Свети Илија Горни, над

³⁴ С. Петковиќ, *Охридската сликарска школа од XV век*, Охрид 1980, 54, сл. 20, црт. 57.

³⁵ М. М. Машниќ, *Прилози за три малку познати споменици во кичевско-бродскиот крај од поствизантискиот период*, Културно наследство XVI (1989), Скопје 1993, 102, црт. 16, сл. 5.

³⁶ Г. Суботиќ, *Из историје сликарства у скопском крају у време турске власти* (1), ЗРВИ XXXVIII (1999/2000) 423-442 (датирано пошироко во XVI); меѓу 1560 и 1565 год. в. В. Поповска-Коробар, *Атрибуција фресака на јужној фасада цркве Ваведења (Св. Спас) у Кучевиште*, Саопштења XLI-2009, Београд 2009, 140-141; Истата, *Зографи од кругот на Јован Теодоров од Грамоста околу средината на XVI век*, Београд 2011, 317.

Сл. 20. Пророкот Илија во пустина, Свети Четириесет маченици од Велико Трново (1230)

селото Бањани, Скопско, датира единствениот циклус посветен на свети Илија во монументалното сликарство во Македонија. Се работи за скратен циклус од осум сцени, во кој припаѓа и сцената на *пророкот Илија во пустината крај потокот Хорат*, насликана на западната фасада во патронската лунета над порталот, денес преликана со допојасна фигура на свети Илија.³⁷ (сл. 18)

Циклусот за животот на пророкот Илија од манастирската црква Свети Илија Горни е најкуса верзија од неколкуте постари сочувани циклуси посветени на овој светител. На ѕидните слики во синагогата во Дура Еуропос од III век се сочувани десет сцени,³⁸ циклусот на пророкот Илија од XIII век во Морача брои единаесет сцени³⁹ како

³⁷ З. Расолкоска-Николовска, *По трагите на зографите од втората деценија на XVI век во Скопска Црна Гора*, Културно наследство 16/1989 (Скопје 1993) 63-64, сл. 16.

³⁸ С.Н. Kraeling, *The Synagogue, The Excavations at Dura Europos*, Final report III, part 1, New Haven 1956, 134-150.

³⁹ А. Сковран-Вукчевиќ, *Фреске XIII века у манастиру Морачи*, Зборник Византолошког института 5 (1958), 158-159; П. Мијовиќ, *Теофанија у сликарству Мораче*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1969, 179-194; С. Петковиќ, *Морача*, Београд 1986, 26.

Сл. 21. Пророкот Илија во пустина, манастирот Грачаница (1318-1321)

Сл. 22. Пророкот Илија во пустина, Богородичината црква во Драгалевци (1468/9)

што препорачува и зографскиот прирачник на Дионисије од Фурна.⁴⁰ Во поствизантискиот период бројот на сцени во циклусот посветен на животот на пророкот прогресивно се зголемува, како што е примерот со црквата Св. Илија во Јарослав (XVII в.) каде што достигнува двасетина сцени, а во неговиот храм кај Сучава, во Молдавија, од почетокот на XVI век, дури триесет и две композиции.

На Балканот, во монументалното сликарство, сцената на пророкот Илија во пустина крај потокот Хорат каде што го хранат гаврани е забележана во неколку храмови, како издвоена композиција или пак као дел од циклусот посветен на животот на светителот. Од XIII век, во ѓакониконот посветен на пророкот Илија во манастирот Морача,⁴¹ (сл. 19) потоа во Свети Четириесет маченици од Велико Трново (1230),⁴² (сл. 20) од почетокот на XIV век во јужниот параклис на манастирот Грачаница (1318-1321),⁴³ (сл. 21) потоа во Богородичината црква во Драгалевци (1468/9),⁴⁴ (сл. 22)

во Богородица Кумбелидики (1496-6) во Костур,⁴⁵ (сл. 23) Св. Јован Претеча од Серес, Св. Ѓорѓи во Верија, (сл. 24) во Аполонија (Албанија) итн.

Иконографската предлошка на композицијата, пророкот Илија во пустина крај потокот Хорат каде што го хранат гаврани е повеќеслојна, но ако се слика во близина на олтарот како во Козија, или како во Нередица (1199)⁴⁶ каде нашла место во самиот олтар, тогаш се заснова врз евхаристичниот момент на причестувањето како старозаветен праобраз на новозаветната евхаристија.⁴⁷ Светата тајна на причестувањето симболично претставена во моментот кога гавранот му принесува лепче во клунот на пророкот Илија, била причина оваа сцена да биде сликана во монашките трпезарии во Света Гора (Лавра).⁴⁸

* * *

⁴⁰ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετροῦπολις 1909, 64-65.

⁴¹ А. Сковран-Вукчевић, *Фреске XIII века у манастиру Морачи*, 158-159; П. Мијовић, *Теофанија у сликарству Мораче*, 179-194; С. Петковић, *Морача*, 26.

⁴² Л. Н. Мавродинова, *Стената живопис в България до края на XIV век*, София 1995, 45, сл. 35; Helen Evans, ed. *Byzantium Faith and Power*. New York; New Haven; London: The Metropolitan Museum of Art, Yale University Press, 2004, nr 221.

⁴³ Б, Тодић, *Грачаница*; 46,

⁴⁴ Г. Геров, *Пророк Илија, с агнеца от стенописите на Драгалевския манастир*, 315-324; G. Gerov, *Newly Revealed Murals from 1476 at the Dragalevci Monastery*, 71-82

⁴⁵ Στυλιανου Πελεκανιδου, *Καστορια Ι, Βυζαντιναι τοιχογραφιαι, Πινακες, Τεσσαλονικι* 1953, πιν. 117.

⁴⁶ *Црква Св. Спас во Нередица*, 1199 година (Мясоедов 1925, табл. XXXVII/г); В. Н. Лазарев, *Древнерусские мозаики и фрески*, 49.

⁴⁷ D. Stefanescu, *Illustrations des Liturgies dans l'art de Buzance*, Bruxelles 1936 150-151.

⁴⁸ Исто, 151; L. Réau, *L'iconographie du prophète Elie. Elie le prophète*, Etudes carmélitaines, Bruges 1956, 251.

Сл. 23. Пророкот Илија во пустина,
Богородица Кумбелидики (1496-6) во Костур

Сл. 24. Пророкот Илија во пустина,
Св. Ѓорѓи во Верија

И покрај новооткриената претставата на пророкот Илија, прашањето за автентичното потекло на трите престолни икони од црквата Св. Троица во с. Мождивњак, со оглед на сведочењето на селаните што го пренеле податокот за нивното пренесување од црква од околината на Штип,⁴⁹ останува отворено. К. Балабанов водејќи сè по патронската икона на Св. Никола Скоропомошник, ја дава можноста црквата од која водат потекло иконите да била посветена на овој светител. Од поширокиот регион на Штип, посветени на Св. Никола, Балабанов ги издвојува како можни црквите во селата Павлешенци, Св. Николе, XVI / XVII век и Крупиште, Штип, 1625 г.⁵⁰

Што се однесува до стилско-ликовните карактеристики, трите престолни икони од селото Мождивњак може да ги сместиме во првата половина на XVI век. Според високиот квалитет на изработка тие се во рангот на најдобрите остварувања во иконописното творештво остварено во Македонија од првата половина на XVI век, својствени пред сè на работилницата на Јован од Грамоста, на неговите соработници или следбеници, како едно од најзастапените ателјеа во рамки-

те на Охридската архиепископија.⁵¹ Монументалните претстави изработени со пропорционална мерка, во некои ликовни постапки покажуваат заеднички пристап и образец. Тоа се гледа најдобро во креирањето на инкарнатот на ликот од лазурни сенчења од кафено кон светлоокер, додека во моделирањето на портретот карактеристична е употребата на бројни минуциозно нанесени оживки. Многу сличности се гледаат во начинот на сликање на очниот капак, кој се потенцира со двојна црвена линија, а подочниците со засек од внатрешната страна на окото. Посебен е и начинот на изработка на закривениот долгнавест нос со птичја завршница во коренот. Веројатно големиот број сличности во начинот на изразување се должи на заедничките охридско-костурски уметнички наспедства врз кои повеќето зографи го изградиле својот ракопис од првата половина на XVI век во рамките на архиепископијата.⁵² Сепак, и покрај генералните заеднички елементи, ракописот на овој зограф се разликува и не може да се подведе во рамките на оваа издвоена група зографи.

Заднината кај трите престолни икони од селото Мождивњак е затворена со цинобер и обрабена

⁴⁹ К. Балабанов, *Студии од културно-историското наследство на градот Штип*, 107-108.

⁵⁰ *Истото*, 108.

⁵¹ В. Поповска-Коробар, *Зографи од кругот на Јован Теодоров од Грамоста*, 314-315.

⁵² *Истото*, 317-318.

Сл. 25. Житие на св. Никола,
црква Св. Јован Претеча, Кратово

Сл. 26. Житие на св. Никола, црква
Св. Богородица, с. Шлегово, Кратово

со светложолта боја, која не одговара на останатите примери на икони од овој тип - иконата Исус Христос Сотир таканаречениот Црвен Христос, од околу 1534/35 година од црквата Св. Јован Канео во Охрид.⁵³ Конзерваторските работи, кои се суште во тек, донесоа нови дополнителни податоци. Имено, одредени сонди направени на мафорионот што ја покрива главата на Богородица, покажуваат присуство на уште еден постар боен слој. Ова докажува дека и иконата на Богородица со Христос била пресликана на аверсната страна за разлика од иконата на Св. Никола на која била искористена задната страна. Претставата на пророкот Илија, која би ја датирале во втората половина на XIV век, дополнително укажува дека тие биле сопственост на некој од позначајните средновековните светилишта во регионот.

Во оваа пригода и ние нè ќе можеме да го лоцираме оригиналното извориште на овие три престолни икони од селото Мождивњак, но сепак ќе споменеме неколку центри во нивната непосредната близина за кои вреди да се размисли како определена можност. Имено, голем број манастири и храмови од средновековниот период,

⁵³ М.М. Машниќ, *Јован Зограф и неговата уметничка активност - досегашни и најнови сознанија*, КН 22-23/1995-1996, Скопје 1997, 75.

Матејче, Осоговскиот, Псача во Кумановско-Кривопалянечко, потоа во Штипско - Козјак, Св. Архангел, Св. Спас, Св. Јован итн., немаат сочувани оригинални иконостасни икони. Оттука, треба да се напомене дека посебно храмот Св. Никола во с. Псача (1358-1360) е во непосредна близина на селото Мождивњак, а воедно ја носи посветата на скоропомошникот Никола на кој му е посветен и циклус со сцени од неговиот живот, што коинцидира со патронската икона од Мождивњак. Осоговскиот манастир, на петнаесетина километри оддалеченост од селото Мождивњак, е значаен духовен центар во регионот кој исто така претставува можно извориште на трите престолни икони, од времето пред обновата на црквата во XIX век. Ризницата на Лесновскиот манастир, која поседува повеќе вредни иконописни дела од XVI/XVII век, но само една икона на Богородица со Христос се датира во XIV век (околу 1346/47 г.), е исто така можно извориште.⁵⁴

Покрај Лесновскиот манастир како издвоен центар, Кратово стои како друг можен регион од каде што иконите од Мождивњак би воделе потекло. Имено, од малиот број сочувани икони со

⁵⁴ В. Поповска - Коробар, *Лесновски манастир (каталог)*, Скопје 2000, 71; Истата, *Икони од Музејот на Македонија*, 210, сл. 2.

Сл. 27. Св. Никола, црква Св. Богородица, с. Шлегово, Кратово

постар датум од источниот регион на Македонија, издвојувајќи го Карпинскиот и посебно Лесновскиот манастир како посебен центар, Кратово со околните села се јавува како еден мошне важен пункт од кои можеме да издвоиме неколку значајни иконописни дела од XVI/XVII век. Од самото Кратово, најстара икона е сочувана од XV век, Богородица Умиление од црквата Св. Никола.⁵⁵ Во црквата Св. Јован Претеча (XIX век), на таванот се депонирани во многу лоша состојба икони од XVI/XVII век, св. Теодор Тирон и Стратилат (рег. бр. 255),⁵⁶ Житие на св. Никола (рег. бр. 256)⁵⁷, (сл.

⁵⁵ П. Миљковиќ-Пепек, *Умилителни мотиви во византиската уметност на Балканот и проблемот со Богородица Пелагонитиса*, Изданија на Археолошкиот музеј Скопје, Скопје 1958, 19, т. VII; 59.

⁵⁶ На иконата (дим. 25,5x34x1,5 см.) се претставени двајцата светители во воена облека на препнати коњи,

25) св. Петка (рег. бр. 309)⁵⁸ и две неевидентирани икони на Исус Христос фланкиран со два ангела и Житијна икона на св. Јован Претеча.

Во непосредна близина на Кратово, во с. Шлегово, се наоѓа црквата Св. Богородица (XIX век) во која се сочувани икони од барем два постари иконостаса: св. Недела (рег. бр. 323, дим. 53x35x2 см.) XVI век; св. Петка (рег. бр. 324, дим. 53x35x1,5 см.) XVII век; св. Никола (рег. бр. 326, дим. 101x30x2,3 см.) XVI век; св. Архангел Михаил (рег. бр. 327, дим. 41x29x3 см.) XVI век; Богородица со Христос (рег. бр. 328, дим. 41x29x3 см.) XVI век; св. Никола (рег. бр. 329, дим. 41x29x3 см.) XVI век; Деисис (рег. бр. 330, I - дим. 21x132x4 см., II - дим. 22x265x4 см.) XVI век; Деисис (рег. бр. 331, дим. 28x215x3 см.), XVII век; Житијна икона на св. Никола (рег. бр. 332, дим. 80x55x2 см.) XVII век. (сл. 26)

Посебно внимание, во нашиот случај предизвикуваат иконите на кои има боен слој на реверсната страна. Таков е случајот со иконата св. Никола (рег. бр. 326) (сл. 27) која е склопена од две парчиња, од кои на левото има заштитен грунд со

декоративни, слободно изведени точкасти потези на четката, додека другата половина од иконата

свртени еден спрема друг, као со долги копја убиваат аждаји. Од сегмент на небо, доподпојасна престава на Исус Христос ги благословува со обете раце.

⁵⁷ Иконата (дим. 107x79,5x2,5 см.) е со централна претстава на Св. Никола (почеток на XVII век) во цел раст, во зелен саκος и црвена наметка, во раката го држи омофорот со големи златни крстови на него и книга. На светителот му приоѓаат од обете страни Богородица и Христос насликани во доподпојасје и му ги принесуваат одликите на неговиот ранг. Околу правоаголната централната претстава на светителот тече лента со 15 сцени од животот на светителот:

⁵⁸ На иконата на Св. Петка (дим. 70x46x3 см.) претставена е доподпојасна фигура на светителката која во десната рака држи крст а левата отворена кон гледачот.

Сл. 28. Архангел Михаил, црква Св. Богородица, с. Шлегово, Кратово

веројатно е земена од друга икона и пресечена за потребите на дооформување на овој формат. На десната штица од опачината на иконата делумно е сочуван боен слој на кој се препознава дел од претставата на св. Никола. На светителот со централно поставена фигура е сочуван само десниот дел од ореолот, мал дел од ликот и одеждата, додека целосно е сочувана единствено малата допојасна фигура на Христос кој му приоѓа на светителот од неговата десна страна со евангелие во рацете.

Следната, делумно сочувана икона (рег. бр. 327), (сл. 28) повторно е невешто пресечена на повеќе дела, од кои се сочувани две целини од горната половина со претставата на Архангел Михаил. Архангелот е претставен во воена облека и триаголна капа на главата, Тој во десната рака држи исукан меч, а во левата отворен свиток со црковнословенски текст. Фланкиран е со широко отворени крилја.

Третата икона, чија изработка потсетува на фрескоикона е Богородица со Христос (рег. бр. 328), (сл. 29) сочувана само во горната половина

на која недостига помал дел од десната страна по целата должина. Ликот на Богородица и Христос, дуктусот на буквите и орнаментот над рамката изгледаат доста архаично, што укажува на постар датум или на можна преслика.

Веројатно повторната претстава на Св. Никола (?) (рег. бр. 329) (сл. 30) од сериозните оштетувања на боениот слој и сечењето на иконата за потребите на друга димензија, овојпат значително помала од оригиналот, резултирала со фрагментарно сочувана содржина на која се препознава брадата на светителот, омофорот со крупни крстови на него и десната рака во гест на благослов.

На иконите од црквата Св. Јован во Кратово и на Св. Богородица од с. Шлегово допрва им следуваат конзерваторски работи, по што ќе можеме да изнесеме поконкретни податоци. Сепак, тие со својот пример сведочат за големиот број икони донесени од напуштени цркви или пак дислоцирани во опасни времиња на побезбедни скривалишта, надвор од поголемите населени места, а на дел од

*Сл. 29. Богородица со Христос,
црква Св. Богородица, с. Шлегово, Кратово*

*Сл. 30. Св. Никола,
црква Св. Богородица, с. Шлегово, Кратово*

нив, со текот на времето, поради оштетеност сметајќи ги за неупотребливи, дрвениот носач бил искористен и приспособуван во други формати со цел да бидат прсликани за нови потреби.

Случајот со трите икони од селото Мождивњак ја дели судбината на многу икони од овој регион, кои од разни причини биле пренесени од своето

автентично извориште, преформатирани и прсликани, со што добиле нова употреба и значење, нешто поради неукоста на црковните службеници, а нешто и поради суетноста на зографите кои немале доволно респект кон своите средновековни колеги.

Darko NIKOLOVSKI

**THE ICONS FROM THE CHURCH OF THE HOLY TRINITY
FROM THE VILLAGE OF MOŽDIVNJAK, NEAR KRIVA PALANKA**

Summary

The three Despotic icons that belong to the church of the Holy Trinity in the village of Moždinvjak near Kriva Palanka were noticed far back in 1975 by Kosta Balabanov. He gave a scholarly account that the icons belong to the period of the 17th century. According to K. Balabanov the church of the Holy Trinity was built in 1936, and the three icons were brought later, as it was testified by the local villagers, and that they were fetched from an old neglected church near Štip - Jesus Christ (registration No. sk.365); The Holy Virgin and Christ (sk.365); St. Nicholas (sk.363).

Throughout the conservation research on the icon of St. Nicholas (sk.363), on the reverse side of icon, on the wooden carrier the foundation showed two layers of painting. In spite of the damage, on the older layer the scene of Prophet Elijah in the desert set by the brook of Cherith was visible. The scene depicts the episode with the Prophet Elijah in the desert near the brook of Cherith, seated in the entrance of the cave with a raven bringing a piece of bread in his beak.

The style of this painter has large differences with the meticulous icon paintings of the masters of Cretan works, and this work mostly was made by a local artist, who found inspiration in the works of the monumental frescos dating to the second half of the 14th century.

The icon from the village Moždinvjak, with the iconographic model, and composition showing a central depiction of Prophet Elijah in the desert near the brook Cherith, represents a lonesome example on the

territory of R. Macedonia, not only in the Byzantine, but later in the Post Byzantine period, and till the end of the 19th century, when generally dominates the scene of the Ascension of St. Elijah.

According to the style and the painting features the three Despotic icons from the v. Moždinvjak can be placed to the first half of the 16th century. From the high quality of craftsmanship, these works can stand next to the works achieved by Jovan from Gramosta, the works of his assistants, and disciples, as one of the most important painting workshops in frames of the Ohrid Archbishopric. Together with the common general elements, the artists painting signature may not be sited to this selected group.

At this stage we are unable to find original the location where the icons from v. Moždinvjak came from, however we can mention several centers that are nearby as possible answers to the question. First, this is the Monastery St. Nicholas in Psača (1358-1360), very close to the village, dedicated to the all-helper St. Nicholas where the fresco cycle of his life was painted. Only 20 km. away from the v. Moždinvjak is the Monastery complex of Osogovo, one of the greatest spiritual centers in this region, which also represents a possible place of origin of the three Despotic icons, potentially from the period of the reconstruction in the 19th century. Beside the Monastery of Lesnovo as a separate center, Kratovo is also a likely region from where the icons from Moždinvjak could originate.